

MİTTEN DESTANA BEDEN The Body from Myth to Epic

Mehmet AÇA*

Özet: Türk yaratılış mitlerindeki ilk insanların bilinen bedensel özelliklerini kazanmalarıyla ilgili izahları tespit ederek, Türk inanç ve düşünce kalıpları çerçevesinde yorumlamayı amaçlayan bu çalışma, insan bedeninin yansımalarını, Türk kahramanlık destanlarında da araştırmıştır. Başta Oğuz Kağan olmak üzere, destan kahramanlarının olağanüstü derecedeki güzellikleri, olağanüstü vücut özellikleri, başka bir deyişle, onları diğer insanlarda ayıran, seçilmiş insanlar olduklarını gösteren kimi bedensel özellikleri de bu çalışmanın konusuna dâhil edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Mit, destan, insan, beden.

Abstract: *This study aims to investigate the explanations of emerging known physical characteristics of first humans in the creation myths and aims, interpretation of these definitions in the context of Turkish religion and thinking codes. Besides, this study investigates the reflections of human body also in Turkish heroic epics. The extraordinary beauties and physical characteristics of epic heroes like Oguz Kagan were included to subject of this study.*

Keywords: *Myth, epic, human, body.*

1. Giriş

İster eksiksiz olarak bütün bir gerçekliğin, isterse bütün bir gerçekliğin yalnızca bir parçasının nasıl yaşama geçtiğini anlatsın, yaratılış mitleri, insan ve hayvan cinsinden canlıların yaratılışını ele alırken bilinen bedensel özelliklerinin neden ve nasıl meydana geldiğini de izah etmiştir. Bütün bir evrenin yaratılışını anlatan kozmogonik mitlerle insanlığın yaratılışını anlatan antropogonik mitlerde, ilk insanların nasıl yaratıldığı, günümüzdeki bedensel özelliklerinin ne şekilde meydana geldiği, yer yer kutsal kitaplardaki anlatımlara paralel bir şekilde aktarılmaktadır. Türk yaratılış mitlerinde yer alan bu hususları tespit etmeyi ve Türk inanış ve düşünüş kalıpları çerçevesinde yorumlamayı amaçlayan bu çalışma, insan bedeninin çeşitli açılardan yansımalarını, Türk kahramanlık destanlarında da

* Doç. Dr.-, Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

araştıracaktır. Başta Oğuz Kağan olmak üzere, destan kahramanlarının olağanüstü derecedeki güzellikleri, olağanüstü vücut özellikleri, bir başka deyişle, onları diğer insanlarda ayıran, seçilmiş insanlar olduklarını gösteren kimi bedensel özellikleri de bu çalışmanın konusuna dâhil edilmiştir.

Türk yaratılış mitlerinde ilk insanların yaratılışı, en orijinal haliyle hayat ağacı olarak nitelendirebileceğimiz kutlu ağaçla bağlantılı bir şekilde izah edilirken¹ diğer bazı yaratılış mitlerinde, kutsal kitaplardaki yaratılış hikâyelerine benzer bir şekilde, toprak ya da çamurla bağlantılı bir şekilde anlatılmıştır. Bu yaratılış mitlerinden bazılarında, insan bedeninin mevcut biçimini alışı, su üzerinde yüzen insan iskeleti biçimindeki toprak parçası ile kutsal mağarada yer alan insan bedenine benzer yarıklarla izah edilirken cinsiyet farklılığı da güneşin yaratılış sırasındaki konumuna bağlanmıştır.

2. İnsan Bedeninin Mevcut Biçimini Alması ve Cinsiyet Farklılaşması

Wilhelm Radloff'un Altay Türkleri arasından derlediği kozmosun, yani, bütün bir gerçekliğin yaşama geçişiyle ilgili mitte, ilk insanlar Tanrı (Kuday) tarafından dalsız budaksız bir ağaçta bitirilen dokuz daldan yaratılmıştır (İnan, 2000: 15). Dokuz daldan yaratılan dokuz insandan dokuz ulusun meydana gelişini anlatan bu yaratılış miti, ilk insanın toprak ya da balçıktan yaratılışını anlatan mitik öykülere nazaran daha orijinal bir özellik arz etmektedir. Anılan yaratılış mitinde, ilk insanlar dokuz kişi halinde dokuz ağaç dalı kökünden yaratılmış; fakat ilerleyen bölümlerde bu orijinal tasavvurun yerini, Âdem ile Havva, yasak meyve ve cennetten çıkarılma olgusu almıştır.

Radloff'un derlediği bu yaratılış mitinde ilk insanlar ağaç dallarından yaratılırken Türk toplulukları arasında derlenen diğer bazı yaratılış mitlerinde, suyun üzerinde yüzen insan (insan iskeleti) biçimindeki toprak parçasından söz edilmektedir. Yaratıcı, suyun üzerindeki bu insan (insan iskeleti) biçimindeki toprak parçasından Erlik'i ve ilk insanı yaratmaktadır. Örneğin, V. İ. Verbitski'nin Altay Türkleri arasından derlediği yaratılış mitinde, bu hususla ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

Birgün tanrı Ülgen denize bakarken su üzerinde yüzen bir toprak parçası gördü. Bu toprağın üzerinde insan vücuduna benzeyen kil tabakası vardı. "Nedir bu cansız nesne? Kişi olsun!" dedi. Toprak derhal kişi oldu. Ülgen buna Erlik adını verdi ve bunu orada bıraktı. (İnan, 2000: 20)

Mısırlı Türk tarihçisi Ebubekir b. Abdullah b. Aybek ed-Devadarî'nin aktardığı ilk insanların yaratılışını anlatan bir mitte, insan bedeninin mevcut durumunu alması ve cinsiyet farklılaşması, yağmur sularının toprağı içine sürüklediği mağaradaki insan kalıbına benzeyen yarıklara ve burçlara (güneşin konumuna) bağlanmaktadır:

İlk çağda yağmurdan hâsıl olan seller Karadağcı denilen bir dağdaki mağaraya çamur sürükleyip getirdi ve bu çamurları insan kalıbına benzeyen yarıklara döktü. Su ile toprak bir müddet bu yarıklarda kaldı. Güneş Saratan [Yengeç] burcunda idi ve sıcaklığı çok kuvvetli idi. Güneş, su ve toprak döküntülerini kızdırdı, pişirdi. Mezkûr mağara kadının karnı (batını) vazifesini gördü. Su, toprak ve güneşin harareti (ateş) unsurlarından ibaret olan bu yığın üzerinden dokuz ay mütedil rüzgâr esti. Böylece dört unsur birleşmiş oldu. Doku ay sonra bu yaratıktan insan şeklinde bir mahlûk çıktı. Bu insana Türk dilince “Ay Atam” denildi ki “ay baba” demektir. Bu “Ay Atam” denilen kişi sağlam havalı ve tatlı sulu yere indi [metinde “çıktı” denilmiyor “indi” deniliyor]. Kuvvet ve neşesi gündün güne arttı, orada kırk yıl kaldı. Sonra seller bir daha aktı, yukarıda zikredildiği gibi mağaradaki yarıklara toprak dolduruldu. Güneş Sümbüle [Başak] yıldızında idi. Binaenaleyh bu toprağın pişmesi zamanı güneşin aşağı indiği devre tesadüf etti ve bundan dolaydır ki topraktan yaratılan kişi dişi oldu. Bu dişi kişiye “Ay-va” adı verildi ki “ay yüzü” demektir... (İnan, 2000: 21)

Mitte ifade edilen Saratan (yengeç burcu), yazın başına, yani, Haziran ayına denk gelmektedir. İslam astronomisine göre bu burcun “ay” ile çok yakın bir ilgisi vardır. Sümbüle (başka burcu), Ağustos ayının ikinci yarısında başlamaktadır. Yine sıcak olmakla birlikte güneşin sıcaklığı yavaş yavaş azalmaya, hava serinlemeye başlamaktadır (Ögel, 1993: 487). Bu nedenle, yengeç burcu dönemindeki sıcaklık, hem meydana gelen kişinin bir erkek olmasını sağlamış, hem de erkeğin vücudunun daha sağlam ve dayanıklı olmasına imkân vermiştir. Mitte, kadın vücudunun erkek vücuduna göre daha hassas ve zayıf olması, Sümbüle, yani, başak burcuna bağlanarak izah edilmeye çalışılmıştır.

Türkler arasından derlenen yaratılış mitlerinde yer almamakla birlikte, ilk insanın yeryüzünden getirilen topraktan yaratılışını anlatan İslamî rivayetlerde, Âdem’in çocuklarının ten renklerinin farklı olması, Tanrı’nın emriyle yeryüzünden toprak almaya giden Azrail’in yeryüzünden farklı renklerde toprak almasına ve Âdem’in bu farklı renkteki toprakların birleşiminden meydana gelmesine bağlanmaktadır.

İslamî rivayetlere göre Tanrı, Âdem’i yaratmak istediğinde meleklerine yeryüzünden toprak getirmesini söylemiştir. Dört büyük melekten sadece Azrail, toprak getirmiştir.² Azrail yeryüzündeki farklı renkteki topraklardan getirmiştir ve bu nedenle Âdem’in çocukları farklı renklerde olmuştur. Bu husus, Rabguzi’nin “Kıyasü’l-Enbiyâ”sında şu şekilde anlatılmaktadır:

Kaçan İdi ‘azze ve celle Âdemni yaratmak tiledi erse Cebra’ilge hitab keldi; bargil yer yüzündin bir awuç toprak ketürgil. Cebra’il kelip toprak algalu ogradı erse yer Cebra’ilge ant berdi; mendin toprak almagil tep. Cebra’il ant ogurlap toprak almadı. İsrafilni iddi aña ant berdi, ol toprak almadı. Kedin Mika’ilni iddi aña ma ant berdi ol ma toprak almadı. Kedin ‘Azra’ilni iddi, aña

ma ant berdi. 'Azra' il aydı; seniñ antıñdın maña Mevli ta'ala yarlığı 'azizrek turur, tep her kamug yer yüzindin bir owuç tofrak aldı, maşrıkdın magrıbga tegi kırk yer kavar erdi. Hazretñin hitab keldi: Ey 'Azra' il gayet katıg köñüllüg ermiş-sen. Takdir andağ kıldım kamug tınlıglarñın camın saña aldurgay-men. Ol toprakda suvı tebiz, ürüñ kara, süçüg açığı, sarıg, yaşıl, kızıl, kök, katıg yumşak ve arıg arıgsız, tatlıgsız kamug bar erdi. Ol sebebdin Âdem oğlanları bir biriñe meñzemeler, kimi arıg, kimi arıgsız, kimi iglig, kimi ıgsız, kimi ürüñ, kimi kara, kimi sarıg, kimi kızıl, kimi edgü, kimi isiz, kimi süçüg sözlüg, kimi açığı sözlüg, kimi katıg köñüllüg, kimi yumşak köñüllig. (Rabguzi, 1997: 9)

Aynı olay, Taberî (M. S. 10. yy.) tarafından da benzer bir şekilde aktarılmıştır. Taberî'nin M. 915'te tamamladığı "Milletler ve Hükümdarlar Tarihi" adlı eseri, kendisinden sonraki "Kıyasü'l Enbiyâ" yazarlarına da kaynaklık etmiştir. Bu isimler arasında Rabguzi'yi de saymak gerekmektedir:

Tanrı, toprağı getirmek üzere Cebrail'i yeryüzüne gönderdi, yer ona: toprağımdan bir şey alarak onu eksiltmeden, şekil ve suretimi bozarak beni hakir düşürmeden Tanrıya sığınırım, diye Cebrail'in yerden toprak almasına müsaade etmedi. Bunun üzerine Cebrail toprağı almadan Tanrı katına döndü ve: Ey Rabbim! Yer, sana sığınarak toprak almama mâni oldu, ben de memur olduğum vazifeyi göremeden döndüm, dedi. Tanrı, bundan sonra bu işe Mikail'i memur etti. Yer, yine Tanrıya sığınarak toprak almasına müsaade etmedi. Mikail de Tanrı katına dönerek aynı sözleri söyledi. Tanrı, bundan sonra, ölüm meleğini gönderdi. Yer, yine Tanrıya sığınarak toprak almasına müsaade etmek istemedi. Melek: Tanrının emrini yerine getirmeden ve yerden toprak almadan göğe dönmekten Tanrıya sığınırım dedikten sonra yerden toprak aldı. Toprağı yalnız bir yerden almayıp, kırmızı, beyaz ve siyah yerlerden topluyarak bunları birbiriyle karıştırdı. Bundan dolayı Âdem oğulları türlü renktedir. (Rabguzi, 1991: 113-114)

3. Yaratılış Sırası ve Sonrasında Şeytan'ın Canlı ve Cansız İnsan Bedenine Yönelik Müdahaleleri

Türkler arasından derlenen yaratılış konulu bazı mitlerde Türk mitolojisinin şeytanı Erlik'in yaratılış sırası ve sonrasında canlı ve cansız insan bedenine yönelik müdahalelerde bulunduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, Erlik'in uyuyan erkeğin vücuduna müdahale ederek ondan dişiyi yaratmasıdır. Diğeri ise, yine Erlik'in cansız insan bedenini tükürüğe boğması, tükürükleri temizleyemeyen Tanrı'nın insan bedenini ters çevirmesi ve insanın içinin tükürükle dolmasıdır.

Erlik'in uyuyan erkek bedenine müdahale ederek erkeğin kaburga kemiğinden dişiyi yaratması hususu, W. Radloff tarafından Lebed Tatarlarından derlenen yaratılış mitinde şu şekilde anlatılmaktadır:

Önce her taraf su idi ve hiçbir tarafta toprak yoktu. O zaman Tanrı suya ak bir kuğu kuşu göndererek, bir gaga dolusu su getirmesini emretti. Fakat suya daldığında kuğunun gagasına bir parça toprak yapışmış olduğundan, kuğu

bunu üflüyerek fırlattı; toprak parçaları küçük toz zerrelere şeklinde suya düşerek onun üzerinde yüzmeye başladılar; bu tozlar büyümek ve yayılmak suretiyle yeri meydana getirdiler. Fakat arazi yassı ve düzdü. Tanrı, gagası ile toprağı karıştırın diye arzin üzerine ikinci bir kuş gönderdi, bu yüzden arzin üzerinde dağ ve vâdiler meydana geldi. Fakat güzel ve ağaçsız arazi şeytanın hoşuna gitmedi, o da bataklıkları ile birlikte karaormanı yarattı, burada yaşayan insanlar fakir ve geçinmeleri zordur. Tanrı, önce arzin üzerinde yalnız başına yaşayan bir insan yarattı, bu insan bir erkekti. Bir gün uyurken, şeytan onun göğsüne dokundu; bunun üzerine erkeğin kaburgalarından bir kemik büyüyerek yere düştü, daha fazla uzayınca bundan kadın meydana geldi. (Radloff, 1994: 121-122)³

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere, bataklıklarıyla birlikte kara ormanı, en önemlisi de kadını yaratan Şeytan'dır. Erkeğin Tanrı, kadının ise Şeytan tarafından yaratılmış olduğuna dair yorumu, klasik erkek yaklaşımının yanı sıra, Ortadoğu kökenli dinlerin etkilerine bağlamak mümkündür. Eski Türk inanç sisteminde Erlik'in de tıpkı Tanrı (Kuday, Ülgen) yaratma erkine sahip olduğuna inanılmıştır. Erlik'in yaratma erkinin en kapsamlı bir şekilde yansıdığı metinlerin başında W. Radloff'un Altay Türklerinden derlediği bütün bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini anlatan metindir (İnan, 2000: 14-19). Bu metinde kötü, çirkin ve korkunç olan şeylerin Erlik tarafından yaratıldığına, Tanrı (Ülgen) tarafından yaratılan her şeyin güzel olduğuna dikkat çekilmiştir.

Erlik'in cansız insan bedenini tükürüğe boğması, türürükleri temizleyemeyen Kuday'ın insan bedenini ters çevirmesi ve insanın içinin tükrükle dolması, W. Radloff'un "Karaorman Tatarları" adını verdiği Tıva Türklerinden derlediği yaratılış mitinde şu şekilde anlatılmaktadır:

Çok eskiden Payana insanı yaratmıştı, fakat ona ruh veremiyordu. O, can istemek maksadiyle büyük Kuday'a gitti. Fakat köpeğe: "Sen burada kal, havla ve dikkat et" diyerek kendisi gitti, köpek orada kaldı. Bunun üzerine Erlik gelerek, kandırmak maksadiyle onunla konuşmaya başladı. "Senin kılların yok, ben sana altın kıl vereceğim, sen de bana cansız insanı ver" dedi. Köpek, altın kılları elde etmek maksadiyle insanı ona verdi. Fakat Erlik baştan başa insanın üzerine tükürdü. İnsana can vermek maksadiyle Kuday geldiği zaman Erlik kaçtı. Kuday, üzerine tükürülen insana baktı, fakat onu temizleyemedi ve ters çevirdi. Bu yüzden tükrük insanın içerisinde kaldı. Kuday köpeği döverek şöyle dedi: "Köpek sen fena olacaksın, insan sana ne isterse yapacaktır, seni dövecek, öldürecektir; sen tamamıyla bir köpek olacaksın!" dedi. (Radloff, 1994: 135-136)

Erlik'in cansız insan bedenlerine müdahalesi hususu, Bahaeddin Ögel'in *Skazaniya Buryat* (İrkustsk 1890) adlı eserden aktardığı Altay-Türk motifli bir Buryat rivayetinde de yer almaktadır. Bu rivayette, insanların daima saçlı olması

hususunu, Şeytan'ın cansız insan bedenine yönelik müdahalesine bağlanmaktadır. Cansız insan bedeninin tükürüğe boğan Şeytan, insan bedeninin kıllarla kaplanmasına neden olmuştur. Tüyleri yolan Şibegeni-Burhan, sadece tükürüğe maruz kalmayan baştaki tüylere dokunmaz ve insan bu nedenle hep saçlı kalır. Rivayette, üç yaratıcı Şibegeni, Madari ve Esege-Burhan'ın eti kırmızı topraktan, kemiği taştan, kanı da sudan yarattığı ifade edilmektedir. Aynı metinde her üç yaratıcının, bu nesnelere meydana getirdikleri insan bedenine gereken ruhu yaratmak ve bunu bedene yerleştirmek için yarışa girdikleri görülmektedir. Şibegeni-Burhan, hile yapmakta ve hilesinin anlaşılması üzerine diğer yaratıcılar ayrılıp gitmektedirler. Böylece insana can verme görevi de Şibegeni-Burhan'ın üzerine kalır. Altay-Türk motiflerini barındıran can verme süreci ile Şeytan'ın cansız bedene bekçi köpeği kandırarak müdahale etmesi, metinde şu şekilde anlatılmaktadır:

Sonradan bu hilenin farkına varan Madari-Burhan üzüldü ve şöyle dedi: -“Sen benim ateşimle bütüme çaldın. Senin gibi bir Tanrının can verdiği insanlar da başkalarına haksızlık yapmaktan ve birbirleri ile mücadele etmekten başka bir şey yapmayacaklardır!” Durumun böyle olduğunu gören diğer Tanrılar onu bırakıp gittiler ve bu suretle insana can verme görevi de Şibegeni-Burhan'ın üzerine kaldı. Bunun üzerine Şibegeni-Burhan, insana bir ruh bulmak için göğe gitti ve insanın et, kemik ve kandan müteşekkil ilk şeklini korumak için yanına bir köpek bırakması da unuttu. Köpeklerin bu ilk atası tüysüz bir köpek idi. Bu sırada köpek Şeytanın geldiğini görünce havlamağa başladı ve ona hücumla geçti. Şeytan ona şöyle dedi: -“Eğer bana havlamazsan, sana tıpkı insanınki gibi tüy veririm. Üşüme derdinden de kurtulursun.” Bunun üzerine köpek sustu ve Şeytan da insanın vücuduna tükürmeğe başladı. Tükürdüğü insanın her tarafından tüyler çıkmağa başladı. Uyuyan insana da tükürdü ve gitti. Şibegeni-Burhan dönünce işi anladı ve köpeğe kızarak şöyle dedi: -“Açlıktan hep kıvrın, olmaz mı? Kemik kemirmek de kusmetin olsun! İnsanların artıklarından ve dayağından kurtulma!” Bunu diyen Tanrı, insanı da şeytanın tükürüğünden temizlemeğe başladı. Bunun için de tüylerini yolmağa başladı. İnsan uyurken kollarını başının üzerine koyduğu için, şeytanın tükürüğü yalnızca oraya değmemişti. Bu sebeple insanlar hep saçlı oldular. (Ögel, 1993: 491-492)

4. Vücutun Tüylele Kaplı Olması ve Tabunun İhlali Sonrasında Oluşan Çıplaklık⁴

Meşhur Alman Türkolog Wilhelm Radloff'un Altay Türkleri arasından derlediği yerin yaratılışını anlatan mitte, ilk insanların vücutlarının tüylele kaplı olduğu ve bu tüylerin tabuyu ihlal sonrasında döküldüğü ifade edilmektedir. Ayrıca, çıplaklık ve bu çıplaklıktan utanma olgusunun ortaya çıkışı da bu tüylerin bir yasağın ihlal edilmesiyle dökülen tüylere bağlı bir şekilde izah edilmektedir.⁵

Bu sırada Erlik bir kalabalığın gürültüsünü işitti ve “bu gürültü nedir?” diye sordu. Tanrı “sen de bir hakansın, ben de bir hakanım. Bu gürültü yapan kalabalık benim ulusumdur” dedi. Erlik bu kavmin kendisine verilmesini istedi. Tanrı ona “hayır, sana vermeyeceğim. Sen kendine bak!” dedi. Erlik, “dur, bakalım. Tanrının şu ulusunu bir göreyim” dedi ve kalabalığa doğru yürüdü. Bir yere geldi. Burada insanlar, yabancı hayvanlar, kuşlar ve başka birçok canlı yaratıklar gördü ve “tanrı bunları nasıl yaratmış? Bunlar ne ile besleniyorlar?” diye düşündü. Burada bulunan insanlar bir ağacın meyvesiyle besleniyorlardı. Ağacın bir tarafındaki meyveyi yiyorlar, diğer tarafındaki meyvelerden ağızlarına almıyorlardı. Erlik bunun sebebini sordu. İnsanlar ona cevap verdiler: “Tanrı bize bu dört dalın meyvesini yemeyi yasak etti. Güneşin doğduğu yanda bulunan beş dalının meyvelerinden yemeği buyurdu. Yılan ile köpeğe bu ağacın dört dalından yemek isteyenleri bırakma diye emretti. Bundan sonra tanrı göğe çıktı. Beş dalın meyveleri bizim aşımız oldu.”

Erlik Körmös bunları duyduktan sonra Törüngey denilen bir kişiyi buldu ve ona “tanrı yalan söylemiş, siz bu dört dalın meyvelerini de yiyiniz!” dedi. Bekçi yılan uyuyordu. Erlik onun ağızına girdi ve “bu ağaca çık!” dedi. Yılan ağaca çıktı, yasak meyveden yedi. Törüngey ile karısı Eje beraber geziyorlardı, Erlik onlara “bu meyvelerden yiyiniz!” dedi. Törüngey istemedi. Fakat karısı yedi, meyve çok tatlı geldi. Meyveyi alıp kocasının ağızına sürdü. O anda her ikisinin tüyleri dökülüyordu, utandılar. Derken tanrı geldi. Bütün ulus tanrıdan gizlendi. Tanrı haykırdı: “Törüngey, Törüngey! Eje, Eje! Neredesiniz?” Onlar “ağaç altındayız, sana varamayız” dediler. (İnan, 2000: 15-16)

Yukarıda da temas edildiği üzere, Bahaeddin Ögel’in *Skazaniya Buryat* (İrkustsk 1890) adlı eserden aktardığı Altay-Türk motifli Buryat rivayetinde de henüz canlanmamış insan bedeninin Şeytan’ın tükürüğü neticesinde tüylerle kaplandığı ve Tanrı’nın müdahalesiyle baş kısmı hariç, bütün vücudu kaplayan tüylerin temizlendiği anlatılmıştır. Radloff tarafından Altay bölgesinden derlenen yaratılış mitinde, ilk insanların vücudu Tanrı tarafından yaratıldıkları andan itibaren tüylerle kaplıdır ve tabunun ihlaliyle bu tüyler dökülmektedir. Buryatlar arasından derlenen Altay-Türk motifli rivayette ise insan bedeninin tüylerle kaplı olmasını istemeyen bizzat Şibegeni-Burhan’ın kendisidir.

Vücudun başlangıçta tüylerle kaplı olması ve bu tüylerin daha sonra dökülmesi hususu, sadece yaratılış mitlerinde değil, ileriki dönemlerde ortaya çıkan ve kozmogonik unsurları da barındıran kimi tarihî-menkabevî destanlarda da görülmektedir.

Oğuz Kağan’ın seferlerinin anlatıldığı bölüme kadar mitolojik bir yapı arz eden Uygur harfli Oğuz Kağan destanında, bedensel özellikleriyle vahşi hayvanları andıran Oğuz’un vücudu tüylerle kaplıdır. Uygur harfli Oğuz Kağan destanında Oğuz, ilk insan sıfatıyla yaratılmıştır. Oğuz’un vücudunun tüylerle kaplı olması ve

bedensel özelliklerinin vahşi hayvanların bedensel özelliklerine benzetilerek anlatılması, metnin insanlığın en basit aşamadan daha gelişmiş bir aşamaya doğru yaşadığı süreci göstermeye çalışmasıyla izah edilebilir. Bu durumu, ilk insanların içinde yaşadıkları vahşi doğaya karşı yürüttükleri mücadele çerçevesinde de ele almak gerekmektedir. Oğuz'un tüylerle kaplı vücudu ve vahşi hayvanların bedensel özelliklerine benzetilen bedensel özellikleri, metinde şu şekilde anlatılmaktadır:

*“Gömgök, gök mavisiydi, bu oğlanın yüz rengi,
Kıpkızıl ağıziyle, ateş gibiydi benzi.
Al al idi gözleri, saçları da kapkara!
Perilerden de güzel, kaşları var ne kara!
Geldi ana göğsüne, aldı emdi sütünü,
İstemedi bir daha, içmek kendi sütünü!
Pişmemiş etler ister, aş, yemek ister oldu!
Etrafdan şarap ister, eğlenmek ister oldu!
Ansızın dile geldi, söyler, konuşur oldu!
Kırk gün geçtikten sonra, yürür oynasır oldu!
Öküz ayağı gibi, idi sanki ayağı!
Kurdun bileği gibi, idi sanki bileği!
Benzer idi omuzu, tıpkı samurunkine!
Göğsü de yakın idi, koca ayıninkine!
Bir insan idi, fakat, tüylerle dolu idi!
Vücudunun her yeri, kıllarla dolu idi!” (Ögel, 1993: 115)*

Aynı bölüm, W. Bang ve G. R. Rahmeti tarafından günümüz Türkçesine şu şekilde aktarılmıştır:

Bu çocuğun yüzü gök: ağız ateş (gibi) kızıl; gözleri elâ; saçları ve kaşları kara idi. Perilerden daha güzeldi. Bu çocuk anasının göğsünden ilk sütü emdi ve bir daha emmedi. Çiğ et, çorba ve şarap istedi. Dile gelmeğe başladı; kırk gün sonra büyüdü, yürüdü ve oynadı. Ayakları öküz ayağı gibi; beli kurt beli gibi; omuzları samur omuzu gibi; göğsü ayı göğsü gibi idi. Vücudu baştan aşağı tüylü idi... (Bang-Rahmeti, 1936: 11)

Tıva Türklerinin kahramanlık destanlarından “Arı-Haan”da da yaratılış mitleriyle Oğuz Kağan destanındakine benzer bir durumla karşılaşmaktadır. Ak taygalı, sarı yalçın kayalı, çetin boğazdan geçen ırmaklı bir yerdeki yalnız bodur ağacın gövdesinden çıkarak dünyaya gelen “ilk insan” Arı-Haan’ın vücudu, güneş ve gölge sebebiyle kabukla kaplanmakta, yediği kızıl ve kara kurtlardan dolayı vücudunun bir tarafı kızıl, diğer tarafı ise kara renge bürünmektedir. Arı-Haan’ın vücudunu kaplayan bu kabuk, göksel atı emmesi, yani, sütle beslenmeye başlamasıyla dökülmekte ve vücudu bugünkü bilinen yapısına kavuşmaktadır. Vücudun kabukla kaplı olması, son derece ilkel beslenme tarzı nedeniyle bir yanın

kara, diğer yanın kızıl renge bürünmesi ve daha sonra bu kabuğun dökülmesiyle bedenin bugünkü şeklini alması hususu, akla, Rabguzi'nin Âdem'in tenindeki değişimle ilgili aktardığı rivayeti getirmektedir (bk. 4. dipnot). İlk insan sıfatıyla kutlu ağaç vasıtasıyla yeryüzüne indirilen Arı-Haan'ın vücudunun kabukla kaplanması, son derece ilkel beslenme tarzı nedeniyle bir yanının kızıl, diğer yanının kara renge bürünmesi ve göksel atı emmesiyle bu kabukların dökülmesi, destanda şu şekilde anlatılmaktadır:

*“Geçmişin geçmişinde,
Öncelerin öncesinde,
İyi çağın omzunda,
Kötü çağın başında,
Yer-zaman oluşurken,
Şajju-Tümeş burkan hâkim iken,
Bir yerde,
Başında ak taygalı,
Önünde sarı yalçın kayalı,
Çetin boğazdan ırmak varmış.
Sarı yalçın kayanın ortasında,
Yalnız bodur ağaç var imiş.
Irmağın bir tarafında,
Canlı bir şeyin geçemediği,
Gür orman var imiş.
Yalnız bodur ağacın ortasında,
Parmak başı kadar,
Yuvarlak ur varmış,
Kuzey tarafından rüzgâr vurunca,
Güney tarafa düşecek gibi,
Güney taraftan rüzgâr vurunca,
Kuzey tarafa düşecek gibi,
Duran ağaç imiş.
Ağacın ortasındaki uru,
Gün be gün büyüyüp,
Bir gün kişi başı kadar olup,
Bir gün tokmak gibi olmuş.
Daha sonra büyük demir kazan,
Gibi olup yarılıvermiş.
Ondan altın başlı,
Gümüş göğüslü oğlan,
Çıkıp gelip,
Ağacın gövdesinden,
Tutunuverip,
Oturup durmuş.*

Gölge tarafı kararıp sertleşinceye,
 Güneş tarafı kahverengileşip sertleşinceye,
 Oğlan oturup durmuş.
 Nice zaman, nice vakit,
 Oturuvermiş.
 Bağırayım diyende,
 Canlı şey gözükmmez.
 Çağırayım diyende,
 Kişi de göze gözükmmez.
 Daha sonra bir gün düşünürken:
 “Kara ağaçtan doğduğumdan,
 Benim anam babam Uspun gök denizdeki,
 Yer iyesidir herhalde” diye,
 Düşünüverip,
 “Yer anam ben burada,
 Katıyıp oturur kişi miyim?”
 Diye bağıranda,
 Neredendir bilinmeyen,
 Bir ses-gürültü çıkmış.
 Dinleyip durduğunda:
 “Oradan sürüklenip inip,
 Nehir yatağına varıp,
 Kalpak kaya altında yuva tutup,
 Dünyanın kara-ala kurdunu,
 Cihanın kızıl-ala kurdunu,
 Tutup yiyip yaşarsın” deyip,
 Durur imiş.
 Yalçın kayanın aşağısına sürüklenip inip,
 Dağ boğazındaki kara ırmağın kenarına gelip,
 Kalpak kaya altında,
 Ottan samandan yuva tutup,
 Kara yerin,
 Kara-ala kurdunu toplayıp yiyip,
 Cihanın,
 Kızıl-ala kurdunu toplayıp yiyip,
 Karnının bir tarafı,
 Böcek-kurt yediğinden,
 Kızıl-ala oluvermiş.
 Bir tarafı,
 Kara-ala kurt yediğinden,
 Kara-ala oluvermiş, yaşar imiş.”
 (...)

“Deminki tayı,

Gök ile denkleşmiş,
Ak taygaya yönelip,
Gidivermiş.
“Beni şimdi nereye götürür,
Bu şey acaba?” diye düşünüp,
Oğlan ağlayıp-sızlayıp,
Gidermiş.
Öyle giderken,
Ulu ak tayganın önünde,
Yalçın aka kayanın önüne gelip,
Deminki tayı:
“Şimdi in” der,
Böyle imiş.
Deminki oğlanın gönlü sevinip,
“Nerede, nesinde kurt-karınca,
Var der acaba?” diyerek,
Arayıp yürüyüp duranda,
Kurt hiç yokmuş.
Baksa ki,
Deminki tayı,
Göğe bakıp,
Üç defa kişneyip,
Durur imiş.
Birinde, kurt arayıp arayıp
Arkaya bakanda,
Deminki tayının yanında,
Tayga-dağ gibi büyük şey,
Geliverip dururmuş.
Sarı tayı o şeye,
Varıp emermiş.
O kıskançlıkla baksa,
“Benim atımın emdiği şeyi,
Ben emsem nasıl olur?” diyerek,
Bir tarafına varıp emiverende,
Deminki şey kumıldamadan durur,
Böyle imiş.
Deminki şeyi emip,
Açken kendisi doyup,
Susayan kendisinin susuzluğu
Kanıp dururmuş.
Sevinip doyduktan sonra,
Deminki tayına baksa ki,
Bir tarafına varıp,

*Bir memesini emip,
Yapağı-tüyü savrulup,
Dalgalanıp dururmuş.
Kendisine baksa ki,
Eti-kanı dolup
Kaburgası, döşü yağlanıp
Dururmuş.
Birden baksa ki,
Ayağında bir şey
Şingirdarmış.
Şaşırıp bakanda,
Güneşte sararmış,
Gölgede kararmış,
Katılaşıvermiş derisi,
Dökülüp düşmüş imiş.” (Ergun-Aça, 2005: 225-233)*

5. Seçilmişlik ve Tanrısallığın Bir Göstergesi Olarak Beden:

Kök-Türk yazıtlarında, “Teñri tek teñride bolmış” kağanların “Teñri” tarafından Türk bodunu yok olup gitmesin diye tahta oturdulduklarından söz edilmektedir (Ergin, 1996: 21-22, 35). “Teñri tek teñride bolmış” kağanlar, “töpü”lerinden tutulup göğe yükseltildikten, yani, tahta oturtulduktan sonra gündüz oturmadan gece uyumadan çalışırlar; açları doyurup çıplakları donatırlar; azı çok kılarlar; başlıya baş, dizliye diz çöktürürler; düşmanları ağlatıp dostları güldürürler; Türk bodununu yeniden illi ve töreli millet yaparlar. Bu görevlerini yerine getiren “Teñri tek teñride bolmış” kağanlar, kergek bolup uçmağa varırlar, yani, geldikleri Tanrı katına yükselirler. Onlar, Oğuz Kağan’ın ifadesiyle, Gök Tanrı’ya olan borçlarını ödemek için vardırırlar ve bu nedenle de daha doğuşlarından itibaren tanrısallıklarına ve seçilmişliklerine vurgu yapılırlar.

Gerçek hayatta ulusları adına büyük işler yapan kağanlar ve bahadırlar, destancı ve halk muhayyilesinin devreye girmesiyle efsanevî kimliklere bürünerek kuşaktan kuşağa aktarılan kahramanlık destanlarının alplarına ve bahadırlarına dönüşüverirler. Onların sıradan insanlardan ayrılmasına ve yine sıradan insanların üstesinden gelemeyecekleri işleri başarmalarına imkân veren seçilmişlik ve tanrısallıkları, kahramanlık destanlarının alplarıyla bahadırlarının da temel özellikleri arasında yer almaktadır. Elbette, halkın kahramanlık ruhunu diri tutmakla yükümlü destancı, bir sanatkâr sıfatıyla mübalağa ve olağanüstülüğün nimetlerinden olabildiğince yararlanacaktır. Unutulmamalıdır ki, destanı dinleyen halk, destan kahramanını sıradan bir insan sıfatıyla görmek istemeyecek ve kahramanın, seçilmişlik ve tanrısallığın göstergesi olan olağanüstü özelliklerle donatılmasını bekleyecektir.

Başta Uygur harfli Oğuz Kağan destanı olmak üzere, *Reşideddin Oğuznâmesi* ve diğer pek çok destanda, *Reşideddin Oğuznâmesi* hariç, olağanüstü bir biçimde dünyaya gelen destan kahramanlarının seçilmiş ve ayrıcalıklı insanlar olduklarına dair inancın altı daha bedensel özelliklerinden söz edilirken çizilmeye başlanmıştır. Bedensel özelliklerin diğer sıradan insanlardan farklılığı, sadece olumlu tiplerin seçilmişliğini ve üstünlüğünü ifade etmek için değil, olumsuz kahramanların korkunçluğunu ve gücünü ifade etmek için de ön plana çıkarılmaktadır. Burada, sadece olumlu tipler üzerinde durulacağından, sözü edilen olumsuz tiplerin bu özelliklerinden ayrıca söz edilmeyecektir.

Uygur harfli Oğuz Kağan destanında ilk insan sıfatıyla Tanrı katından yeryüzüne indirilen ve kendisini Gök Tanrı'ya borcunu ödemekle yükümlü gören Oğuz Kağan'ın bedensel özellikleri hayli dikkat çekicidir. Olağanüstü bir yüz güzelliğine sahip olan Oğuz'un beden tasvirleri, bizi yarı insan yarı hayvan görünümüne sahip bir kahramanla karşı karşıya bırakmaktadır:

*“Gömgök, gök mavisiydi, bu oğlanın yüz rengi,
Kıpkızıl ağıziyle, ateş gibiydi benzi.
Al al idi gözleri, saçları da kapkara!
Perilerden de güzel, kaşları var ne kara!
Geldi ana göğsüne, aldı emdi sütünü,
İstemedi bir daha, içmek kendi sütünü!
Pişmemiş etler ister, aş, yemek ister oldu!
Etrafdan şarap ister, eğlenmek ister oldu!
Ansızın dile geldi, söyler, konuşur oldu!
Kırk gün geçtikten sonra, yürür oynasır oldu!
Öküz ayağı gibi, idi sanki ayağı!
Kurdun bileği gibi, idi sanki bileği!
Benzer idi omuzu, tıpkı samurunkine!
Göğsü de yakın idi, koca ayınkine!
Bir insan idi, fakat, tüylerle dolu idi!
Vücudunun her yeri, kıllarla dolu idi!”* (Ögel, 1993: 115)

Reşideddin Oğuznâmesinde Oğuz, babası Kara-Han'ın ifadesiyle, Oğuzlar arasında o güne kadar dünyaya gelen çocukların en güzeli ve en temizidir:

Bir yıl geçince babası onda olgunluk ve asâlet belirtleri gördü. Onun temizlik ve güzelliğinden hayrette kaldı ve dedi ki: “Bizim kavim ve uruğumuzda bundan daha güzel bir çocuk dünyaya gelmemiştir. (Togan, 1982: 18)

Yapılan bu tasvirlerle tasvirlerin yapımında kullanılan benzetme unsurları, destanın hitap ettiği topluma, sıradan insanlardan ayrılan ve olağanüstülüklerle donanan bir kahraman görüntüsü sunmaktadır. Uygur harfli nüshanın Oğuz'u, sadece töreyi yeryüzüne egemen kılmakla yükümlü bir kahraman değildir. O,

insanlığın en basit aşamadan daha gelişmiş bir aşamaya doğru geçirdiği süreci de şahsında ifade etmektedir. O, vahşi doğanın bir parçası olan ve henüz bu vahşi doğaya karşı egemenlik mücadelesi veren bir toplumun kahramanı sıfatıyla olağanüstü vücut özelliklerine sahip olacak, olağanüstü gücü ve cesaretinin yanı sıra, aklını da devreye sokarak vahşi doğaya karşı yürütülen mücadeleyi bütün insanlık adına kazanacaktır. Akli ve donanımı sayesinde ki, ormanın vahşi varlığının üstesinden gelecek, göğün ala doğanını gümüş okuyla avlayacak, yersel ve göksel varlıklar üzerinde egemenlik sağlayacaktır.

Dikkat edildiğinde görülecektir ki, Uygur harfli nüshanın Oğuz'unun yüzü gök mavisi, gözleri ise aldır. Elbette, Tanrı katından geldiğine inanılan bir kahramanın yüzü gök mavisi olacak, elbette gözleri cesaretin ve yiğitliğin bir göstergesi olarak al renkte olacaktır. Kahramanımızın yüzünün ve gözünün rengi üzerinde merhum Bahaeddin Ögel tarafından kapsamlı bir şekilde durulduğu için, burada ayrıca durulmayacaktır (Ögel, 1993: 133-137).

Vahşi doğaya karşı yürütülen mücadelenin büyük oranda kazanıldığı dönemlerde artık, yarı insan yarı hayvan görünümündeki Oğuz'a ihtiyaç kalmayacak, onun yerini "Reşideddin Oğuznâmesi"nin o güne kadar doğan çocuklardan çok daha güzel ve temiz, güzel ve temiz olmasının yanı sıra, kendisine Tanrı'nın nurlu feyzi inen Oğuz alacaktır. Artık bu aşamada, olağanüstü vücut özelliklerine gerek kalmayacak, bunun yerini bütünüyle akıl, cesaret, yiğitlik, bilgi, yetenek ve inanç alacaktır.

Destanlarda sadece erkek kahramanların değil, kadın kahramanların da yüz ve beden tasvirlerine yer verilmiştir. Uygur harfli Oğuz Kağan destanında, ilk insan sıfatıyla Tanrı katından yeryüzüne indirilen Oğuz'un eşleri de yine Tanrı katından yeryüzüne indirilmişlerdir. Oğuz'un ilk eşi, gökten ışık huzmesi içinde yeryüzüne inmiş bir kadındır ve yüz güzelliği ile ilgili tasvirler gökselliği ile doğrudan bağlantılıdır. Tasvirlerde ışık, kutup yıldızı (demir kazık), bir başka deyişle göksel parlaklık ağır basmaktadır:

*Oğuz Kağan bir yerde, Tanrıya yalvarırken:
Karanlık bastı birden, bir ışık düştü gökten!
Öyle bir ışık indi, parlak aydan, güneşten!
Oğuz Kağan yürüdü, yakınına ışığın,
Oturduğunu gördü, ortasında bir kızın!
Bir ben vardı başında, ateş gibi ışığı,
Çok güzel bir kızdı bu, sanki Kutup yıldızı!
Öyle güzel bir kız ki, gülse gök güle durur!
Kız ağlamak istese, gök de ağlaya durur!
Oğuz kızı görünce, akli gitti beyninden,
Kıza vuruldu birden, sevdi kızı gönlünden,
Kızla gerdeğe girdi, aldı dilediğinden. (Ögel, 1993: 117)*

Oğuz, ikinci eşini gölün ortasındaki yalnız ağacın kovuğunda bulmuştur. Ağaç kovuğunda bulunan kızın yüz güzelliğiyle ilgili tasvirlerde yer ve suyla ilgili unsurların ağır bastığı görülmektedir:

*Ava gitmişti bir gün, ormanda Oğuz Kağan,
Gölün ortasında bir, tek ağaç uzuyordu,
Ağacın koğuğunda, bir kız oturuyordu
Gözü gökten daha gök, bu bir Tanrı kızydı,
Irmak dalgası gibi, saçları dalgalıydı.
Bir inci idi dişi, ağzında hep parlayan,
Kim olsa şöyle derdi, yeryüzünde yaşayan:
“Ah! Ah! Biz ölüyoruz! Eyvah! Biz ölüyoruz!”
Der, bağırır dururdu!
Tıpkı tatlı süt gibi, acı kıymız olurdu!
Oğuz kızı görünce, aklı başından gitti,
Nedense yüreğine, kordan bir ateş girdi.
Gönlünden sevdi kızı, tutup aldı elinden,
Kızla gerdeğe girdi, aldı dilediğinden. (Ögel, 1993: 117-118)*

Oğuz Kağan bir yerde Tanrıya yalvarmakta idi. Karanlık bastı. Gökten bir gök ışık indi. Güneşten ve aydan daha parlaktı. Oğuz Kağan oraya yürüdü ve gördü ki: O ışığın içinde bir kız var, yalnız oturuyor. Çok güzel bir kızdı. Başında (alnında?) ateşli ve parlak bir beni vardı, demir kazık (kutup yıldızı) gibi idi. O kız öyle güzeldi ki, gülse, gök tanrı gülüyor: ağlasa, gök tanrı ağlıyor (sanılırdı). Oğuz Kağan onu görünce aklı gitti, sevdi, aldı. (Bang-Arat, 1936: 14-15)

Yine bir gün Oğuz Kağan ava gitti. Önünde, bir göl ortasında bir ağaç gördü. Bu ağacın koğuğunda bir kız vardı, yalnız oturuyordu. Çok güzel bir kızdı. Gözü gökten daha gök idi: saçı ırmak gibi dalgalı idi: dişi inci gibi idi. Öyle güzeldi ki, eğer yeryüzünün halkı onu görse: ‘Eyvah! Ölüyoruz!’-der ve (tatlı) süt (acı) kıymız olurdu. Oğuz Kağan onu görünce aklı gitti. Yüreğine ateş düştü; onu sevdi, aldı. Onunla yattı ve dileğini aldı. (Bang-Arat, 1936: 15)

6. Sonuç

Yaratılış mitleri, özellikle de ilk insanın yaratılışını konu edinen “antropogonik” mitler, insan bedeninin oluşumu ve değişimiyle ilgili sorulara neden ve sonuç ilişkisi çerçevesinde yanıt verirken, Tanrı ve Şeytan arasındaki çatışmaya sık sık atıf yapmıştır. “Başlangıç”taki (yaratılış anındaki) kimi özelliklerin yok oluşu ya da yine “başlangıç”ta olmayan bazı özelliklerin sonradan ortaya çıkışı, diğer kimi etkenlerin yanı sıra, Şeytan’ın müdahaleleriyle de izah edilmeye çalışılmıştır. İlk insanların oluşumunu çoklukla Tanrı tarafından

kurgulanan ve gerçekleştirilen “yaratılış”la izah eden mitlere göre, insanların kimi bedensel özellikleriyle bu özelliklerdeki değişim, genelde ilk insanların işledikleri “hata”larla Şeytan’ın “müdahale”lerini de içeren bir sürecin ürünüdür.

İnsan bedeninin Tanrı katında maruz kaldığı bu değişim, daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan ve ilk insanın yaratışıyla ilgili tasavvurlara da yer veren kimi destanlarda da yansımaları bulmuştur. W. Radloff tarafından Altay bölgesinden derlenen yaratılış mitinde, ilk insanların vücutlarının baştan ayağa tüylerle kaplı olduğundan ve Şeytan’ın müdahalesi sonrasında işlenen bir “hata” nedeniyle bu tüylerin döküldüğünden söz edilmektedir. İnsan vücudunun tüy, kabuk ve tırnakla kaplı olması hususuna, yazılı kaynaklarda yer alan kimi İslamî rivayetlerin yanı sıra, Uygur harfli “Oğuz Kağan” destanıyla “Arı-Haan”da da rastlanmaktadır. “Arı-Haan”da vücudu kaplayan sert kabuk, ilkel beslenme tarzının terk edilmesiyle yerini bugünkü biçimine bırakmaktadır. Bu noktada, Oğuz Kağan ile Arı-Haan’ın anılan destan metinlerinde karşımıza ilk insan sıfatıyla çıktıklarını ve insanlığın gelişim çizgisini yansıttıklarını bir kez daha hatırlatmakta yarar vardır.

Pek çok mitte, insanın yaratılışı ve ilk insanlardaki cinsiyet farklılaşması, doğrudan Tanrı tarafından kurgulanan; ama, yer yer Şeytan’ın müdahalelerine açık olan yaratılışla izah edilirken, Devadarî’nin aktardığı yaratılış mitinde ilk insanların yaratılışı ve cinsiyet farklılaşması burçlara, doğa olaylarına ve dört temel unsura (hava, su, toprak ve ateş) bağlanmıştır. Burada, yaratılışın Tanrı tarafından kurgulandığına dair doğrudan bir atıf söz konusu değildir.

Mitlerde ilk insanın meydana gelişinin çocuklukla Tanrı tarafından kurgulanan ve gerçekleştirilen bir eylem olduğunun altı sık sık çizilmekle birlikte, yukarıdaki kimi örneklerde, insan bedeninin biçimsel yapısının Tanrı tarafından özellikle tasarlanmadığına dikkat çekilmektedir. İnsan bedeninin bugünkü biçimi, ya su üzerinde yüzen insan iskeleti biçimindeki toprağa (özellikle de daha sonra “Erlik” adını alacak “Kişi” için söz konusudur) ya da bir mağara içerisinde yer alan insan bedeni biçimindeki yarıklara bağlanarak izah edilmeye çalışılmıştır.

Türkler arasından derlenen popüler yaratılış mitlerinde, insanların ten renklerinin farklılığı hakkında herhangi bir açıklamaya rastlanmazken, yazılı kaynaklarda yer alan kimi İslamî rivayetlerde insanların ten renklerinin farklılığı, Âdem’in farklı renkteki toprakların birleşiminden meydana gelmesine bağlanmıştır.

Kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığına dair “Tevrat” kaynaklı inancın yansımaları, kimi yaratılış mitleriyle yazılı kaynaklarda yer alan kimi İslamî rivayetlerde de görülmektedir. Bu yansımanın yer aldığı kimi yaratılış mitlerinde erkek Tanrı, kadın ise Şeytan tarafından yaratılmıştır.⁶ Taberi ve Rabguzi’de yer alan İslamî rivayetlerde kadının bu şekilde yaratılışı da yine Tanrı

tarafından gerçekleştirilmiştir. Tanrı, güzelliğin %90'ını erkeğin eğri kaburga kemiğinden yarattığı kadına vermeyi de ihmal etmemiştir. Bu “erkek merkezli” inanışa göre, Âdem'in Havva ile birleşmesi, erkeğin yitirdiği ege kemiğiyle yeniden bütünleşmesi anlamına gelmektedir. Yine bu inanışa göre, her bir evlilik Âdem ile Havva'nın birleşmesi ve dolayısıyla erkeğin “yitik” kaburga kemiğine yeniden kavuşması anlamına gelmektedir.

Başta Oğuz Kağan olmak üzere, Türk kahramanlık destanlarının olumlu kahramanları, genellikle seçilmişlik ve tanrısallığı yansıtan vücut özelliklerine sahiptirler. Onlar, güzellikleri ve vücut özellikleriyle diğer “sıradan” insanlardan ayrılmaktadırlar. Yukarıda da ifade edildiği üzere onlar, en kritik dönemlerde olağanüstü şartlarda dünyaya gelirler ve hızlı bir büyüme sonrasında yürütmeleri gereken asıl mücadelelerine girerler. Bu tür destan kahramanlarının maceralarını destancının ağzından dinleyen halk, destan kahramanlarını sıradan insanlar olarak görmek istememekte ve kahramanların seçilmişlik ve tanrısallığın göstergesi olan olağanüstü özelliklerle donatılmalarını beklemektedir. Toplumun tarihte yaşamış ve toplum adına önemli işler başarmış kişiler hakkındaki değerlendirmelerinin çoklukla “olağanüstülük”, “mübalağa” ve “menkabe” kavramları çerçevesinde ortaya çıktığını düşünecek olursak, bu durumun son derece normal olduğunu söylememiz gerekecektir. Seçilmişlik ve tanrısallık vasıflarına sahip olan destan kahramanlarının eşleri de –Oğuz örneğinde gökten indirilen kızlar- seçilmişlik ve tanrısallığın simgesi olan bedensel özelliklere sahiptirler. Uygur harfli nüshada, Oğuz Kağan'ın evlendiği kadınların gökle ve seçilmişlikle olan ilgileri, çoklukla, bedensel özelliklerinin tasviri sırasında vurgulanmaya çalışılmıştır. “Reşideddin Oğuznâmesi”nde ise Oğuz'un evlendiği üçüncü kadının seçilmişlik ve tanrısallığı, Oğuz'un dinini kabul etmesiyle ifade edilmiş, bedensel tasvirlerden bilinçli bir şekilde yararlanılmamıştır.

Sonnotlar:

¹ Wilhelm Radloff'un Altay Türkleri arasından derlediği yaratılış mitinde (İnan, 2000: 14-19) yer alan ağaç vasıtasıyla yaratılış olgusu, Saha (Yakut) Türklerinin “Er-Sogotoh” (Ögel, 1993: 97-106) adlı destanıyla Tıva Türklerinin “Arı-Haan” (Ergun-Aça, 2005: 225-272) adlı destanlarında ilk insanın kutsal ağaç vasıtasıyla yeryüzüne indirilişi biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Kutsal ağaç vasıtasıyla yaratılış ve Tanrı katından yeryüzüne indiriliş olgusu, Uygurların türeyişini anlatan efsanede Böğü Han ile kardeşlerinin kutsal ağaç ya da dağ vasıtasıyla Tanrı katından indirilişi biçiminde görülmektedir (Köprülü, 2003: 84-86; Ögel, 1993: 73-97).

² İslami rivayetlerdeki yeryüzünden toprak getirilmesi amacıyla Tanrı'nın dört büyük meleğini sırayla yeryüzüne göndermesi hususu, Türkler ve Kızılderililer arasından derlenen bazı yaratılış mitleriyle Tufan'ı ele alan kutsal kitap kaynaklı mitte daha değişik amaçlarla gerçekleştirilir bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. W. Radloff'un derlediği yaratılış mitinde Kuday, “Kişi”yi, su altından toprak

getirmesi için görevlendirir. Daha sonra “Erlık” adını alacak “Kişi”nin suyun dibinden getirdiği toprak sayesinde yeryüzü yaratılacaktır (İnan, 2000: 14). Kızılderili (Şayen) yaratılış mitinde ise Tanrı Maheo, yeri yaratmak için kuşları su altına toprak ya da çamur getirmeleri için göndermektedir. Tanrı Maheo, diğer canlıların da yardımıyla su tavuğunun gagasında getirdiği çamurla “Toprak Büyükanne”yi yaratmış ve su kaplumbağasının sırtına yerleştirmiştir (Marriot-Rachlin, 1998: 39-40). Kaynağını, kutsal kitaplardan alan Tufanla ilgili mitte ise, Nuh (Verbitski tarafından derlenen Türk rivayetinde “Nama”), gemi dağın tepesine oturduktan sonra suyun derinliğini öğrenmek için sırasıyla kuzgun, karga ve güvercini göndermektedir (İnan, 2000: 22).

³ Nasırü'd-din bin Burhanhü'd-din Rabguzi'nin “Kısasü'l-Enbiyâ”sında Havva'nın yaratılışı hakkında şu ifadeler yer almaktadır: “Mevlî ta'âlâ Âdemga uyku kemişti, odaglı uykulu arasında Âdemnüñ sittin eyegüsindin yanındın Havvanı yaratdı. Su'al: Havvanı Âdemdin odaglı uykulu arasında yaratmakga hikmet ne erdi? Cevab: Âdem odag bolsa eyegüsü agrıgay erdi ol sebebdin Havvanı düşman tutgay erdi, eger udiyur bolsa özindin yaratılğanın bilmese anı sevmeyey erdi. Her-ayine ol sewügrek bolgay. Mevlî 'azze ve celle Havvanı egri süñükdin yaratdı, anıñ üçün tişiler könülmes egri süñük turur, tep halk arasında yumak boldı. Âdem Havvanı öziñe yaratılğanın kördi erse sewüglüki Âdem köñliñe tüşti.” (Rabguzi, 1997: 11) Rabguzi'nin Havva'nın yaratılışı hakkında aktardığı rivayetin kaynağı, “Tevrat” ile Taberi'nin “Milletler ve Hükümdarlar Tarihi” adlı eseridir. Tevrat'ta Havva'nın yaratılışı ile ilgili olarak şu ifadelere yer verilmiştir: “Ve RAB Allah dedi: Adamın yalnız olması iyi değildir; kendisine uygun bir yardımcı yapacağım. Ve RAB Allah adamın üzerine derin uyku getirdi ve O uyudu; ve Onun kaburga kemiklerinden birini aldı, ve yerini etle kapladı; ve RAB Allah adamdan aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaptı, ve onu adama getirdi. Ve adam dedi: Şimdi bu benim kemiklerimden, kemik etimden ettir, buna “Nisa” denilecek; çünkü o insandan alındı.” (Tekvin: 2/7) Ayrıca, dünyanın nasıl yaratıldığını anlatan bir Kızılderili (Şayen) mitinde de Yaratıcı Maheo'nun erkeği ve dişiye kendi kaburga kemiklerinden yarattığı ifade edilmektedir: “Maheo'nun eli sağ tarafına uzanmış ve bir kaburga kemiği çıkarmış. Kemiğin üzerine nefes vererek Toprak Kadın'ın başına yavaşça yatırmış. Kemik canlanmış, kıvıldamış, dikilmiş ve yürümüş, yaratılan ilk adam olmuş. “Bir zamanlar benim, boşlukla yapayalnız olduğum gibi, o da, Toprak Büyükanne de yapayalnız” demiş Maheo. “Yalnız olmak hiç kimse için iyi bir şey değil.” Bundan dolayı sol kaburga kemiğinden bir insan kadın yapmış ve adamın yanına yerleştirmiş. Böylece Toprak Büyükanne üzerinde, Büyükanne'nin ve Maheo'nun çocukları olan iki kişi olmuş. Bunlar beraberce mutlu olmuş ve Maheo da onları seyrederken mutluluk duymuş.” (Carol-Rachlin, 1998: 41)

⁴ Nasırü'd-din bin Burhanhü'd-din Rabguzi'nin “Kısasü'l-Enbiyâ”nda “İdi” (Tanrı) tarafından ilk insan sıfatıyla yaratılan Âdem'in teni ya da derisinin ilk durumu ve daha sonra yaşanan değişim hakkında şu ifadeler yer almaktadır: “Âdemnüñ terisi be-gayet körklüg erdi, kün kün yaruklukı arta başladı. Kaçan illet belgürdi erse ol terisi soyuldı, bu terinüñ belgüsü emekler uçunda kaldı bu tırnaklar ol turur.” (Rabguzi, 1997: 10) Âdem ile Havva'nın vücutlarının tırnak biçiminde doğal bir giysi ile kaplı olması hususuna Taberi de yer vermiştir. Taberi'ye göre, tırnak biçimindeki doğal giysi, yasak meyvenin yenilmesinden sonra dökülmüştür. (Taberi, 1991: 137)

⁵ Âdem ile Havva'nın yaratılışını anlatan İslami rivayetlerin yer aldığı kimi kaynaklarda çıplaklığın ve cinsel uzuvların fark edilmesi, çıplaklıktan dolayı utanılması ve vücudu gizleme çabalarıyla ilgili çarpıcı ifadeler yer verilmektedir. Rabguzi'nin “Kısasü'l-Enbiyâ”sı, bu bakımdan çok çarpıcıdır: “Kaçan Âdem ve Havvadın zillet belgürdi erse tacdın hulledin yalıñ kaldılar, eligleri birle 'avretlerin örtüp yıgaçdın yıgaçga yapurgak tileyü yügrü başladılar kayu yıgaçga barsa yapurgak bermedi. Âdem yügrüp barurda yigdeniñ yıgaçı sunup Âdemnüñ saçın tutdı, kanda barur-sen? Tedi, kodmaz-men tedi, kodsam Mevliga 'asi bolur-men tedi. Ol sebebdin Âdem oğlanları yıgaçları tikgende yigde yıgaçını suwdın ırak tikdiler suwasuz kasun tep (...) Hükm keldi: ya Âdem mendin mü kaçar-sen? Aydı: İlahi,

uwtanmışda sendin kaçır-men (...).Haberda andag kelür: İncir yıgaçı Âdem ve Havvaga beş yapurgak berdi, endamların örtüp çıktılar.” (Rabguzi, 1997: 18) Rabguzi'ye de kaynaklık ettiğini düşündüğümüz Taberi'nin “Milletler ve Hükümdar Tarihi”nde ise bu durumla ilgili şu ifadeler yer almaktadır: “İblis, bununla üzerindeki giyimlerinin yırtılarak, kendilerine gözükmeyen avret yerlerinin gözükmesini istiyordu. İblis, meleklerin kitaplarından okuyarak onların avretleri bulunduğunu biliyor idiye de, Âdem bundan habersizdi. Âdem ile Havva'nın giyimleri o zaman tınak şeklinde tabii bir elbise idi. Âdem, İblisin sözüne kanmadı, ağacın meyvesini yemedi. İblis, bundan sonra Havva'nın yanına geldi. Havva ağacın meyvesinden yedi, sonra Âdem'e sen de ye, ben yedim, zararı dokunmadı, dedi. Âdem ağacın meyvesinden yedikten sonra, her ikisinin avret yerleri gözüksü. Bunun üzerine onlar cennet ağaçlarının yapraklarını kopararak vücutlarına yapıştırmaya başladılar.” (Taberi, 1991: 137)

⁶ Kadının kutsal kitaplarla kimi yaratılış mitlerindeki anlatımlarda Şeytan tarafından baştan çıkarılan ilk varlık olarak takdim edilmesi ve “Cennet'ten kovulma” trajedesinde Şeytan'dan sonra ikinci aktif varlık olarak gösterilmesi, bu erkeksi tasavvurun ortaya çıkışında temel etken olmuştur. Kadının bu “düşüş”, “mahrumiyet” ya da “hapis”teki rolü hakkındaki tasavvurlarla bu tasavvurların erkeğin kadına yönelik olumsuz bakış açısındaki rolü hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Aça, 2005) W. Radloff tarafından derlenen yaratılış mitinde Ülgen'in Erlik'e yaratma erki bahsettiğinden ve Erlik'in yarattığı her şeyin çirkin ve iğrenç olduğundan söz edilmektedir. Radloff tarafından derlenen yaratılış mitindeki Erlik'in olumsuz sonuçlar doğuran bu yaratma erki, kadının yaratılışını Şeytan'a bağlayan mitte bir kez daha karşımıza çıkarılmaktadır. Tanrı-Erkek ve Şeytan-Kadın eşleşmesinin güzel ve iyi olan her şeyin Tanrı, çirkin ve kötü olan şeylerin ise Şeytan tarafından yaratıldığına dair inanıştan kaynaklandığını ifade etmemiz gerekmektedir. Bu bağlamda, kadının, kimi mitik metinlerce yabancı kültürlerin (dinlerin) de etkisiyle insafsızca kötüler kategorisine dâhil edildiğini ve Şeytan'la birlikte düşünüldüğünü söylemek, pek de yanlış olmayacaktır.

Kaynaklar:

AÇA, Mehmet. (2005). “Yaratılış Mitleri, Şamanizm ve Tasavvuf Bağlamında Düşüş, Mahrumiyet ve Hapis”. *Hapishane Kitabı*. (hzl. Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun). İstanbul: Kitabevi. s. 503-518.

BANG, W.-G.R. Rahmeti. (1936). *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili Semineri Neşriyatı.

ERGİN, Muharrem. (1996). *Orhun Abideleri*. 20. baskı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

ERGUN, Metin-Mehmet Aça. (2005). *Tıva Kahramanlık Destanları*. 2. cilt. Ankara: Akçağ Yayınları.

İNAN, Abdülkadir. (2000). *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*. 5. baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad. (2003). *Türk Edebiyatı Tarihi*. 5. baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.

MARRIOT, Alice-Carol; K. Rachlin. (1998). *Kızilderili Mitolojisi*. (çev. Ünsan Özünü). 3. baskı. Ankara: İmge Kitabevi.

Nasırü'd-din bin Burhanhü'd-din Rabguzi. (1997). *Kıyasü'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları)-I, Giriş-Metin-Tıpkıbasım*. (hzl. Aysu Ata). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÖGEL, Bahaeddin. (1993). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar)*. 1. cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

RADLOFF, Wilhelm. (1994). *Sibirya'dan*. 2. cilt. (çev. Ahmet Temir). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Taberi. (1991). *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*. 1. cilt. (çev. Zâkir Kadirî Ugan-Ahmet Temir). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

TOGAN, A. Zeki Velidi. (1982). *Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili*. 2. baskı. İstanbul: Enderun Kitabevi.